

SĄVOKOS „PRITARIMAS“, „NEIGIMAS“, „MENKINIMAS“ KAIP LINGVISTINIO TYRIMO OBJEKTAI

Dr. **Gintarė Herasimenkienė**,

Lietuvos teismo ekspertizės centras,

Lvivo g. 19A, 09309 Vilnius, Lietuva,

<g.herasimenkiene@ltec.lt>

Anotacija

Straipsnyje aptariamos pritarimo įvykiams, laikomiems tarptautiniais nusikaltimais, jų neigimo ar menkinimo sąvokos, remiantis Europos Sąjungos Tarybos 2008 m. lapkričio 28 d. pamatinio sprendimo 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law)¹ (toliau Pamatinis sprendimas) tekstu anglų kalba, žodynais ir teisės, komunikacijos, lingvistikos specialistų darbais. Taip pat straipsnyje apžvelgiama prita-

rimo, neigimo ir menkinimo kalbinės raiškos įvairovė. Pritarimas plačiąja prasme apima įvairias teigiamo vertinimo raiškas: teiginius, kad įvykiai buvo teisingi ir tinkami, padėkas, pagyras, pateisinimus ir kt. Įvykių neigimas paprastai atliekamas teigiant priešingą patvirtintai informaciją. Įvykiai menkinami neigiant jų reikšmę, mastą, tyčiojantis, vartojant žeminimą išreiškiančią leksiką. Pritarimo, neigimo ir menkinimo raiška straipsnyje iliustruojama pavyzdžiais iš viešojoje erdvėje skelbtų tekstų, taip pat ekspertinės praktikos.

Raktiniai žodžiai: neigimo nusikaltimai, teismo lingvistika, pritarimas, neigimas, menkinimas.

Įvadas

Atsakomybė už vadinamuosius „neigimo nusikaltimus“ palyginti neseniai įtraukta į Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą (toliau BK)², o Rusijos Federacijos pradėtos karinės agresijos Ukrainoje kontekste įgauna naują reikšmę. Karinės agresijos neigimas, pateisinimas, faktų interpretavimas naudojami propagandos ir dezinformacijos tikslais. Teismo ekspertas lingvistas gali padėti teisininkams įvertinti pasisakymų apie įvykius, kurie yra arba gali būti suprantami kaip tarptautiniai nusikaltimai, turinį ir intenciją. Šiame straipsnyje aptariu pritarimo, neigimo ir menkinimo kalbinę raišką. Iki šių metų Lietuvos teismo ekspertizės centro lingvistų

buvo atlikti keli pasisakymų apie 1991 metų įvykius lingvistiniai tyrimai bylose dėl galimo BK 170-2 straipsnio pažeidimo. Su karo Ukrainoje pradžia tokių tyrimų poreikis išaugo – nuo 2022 metų kovo mėnesio iki gegužės pabaigos Lietuvos teismo ekspertizės centre lingvistai atliko 11 ekspertinių tyrimų dėl pasisakymų apie Rusijos Federacijos karinę agresiją prieš Ukrainą, dalyje jų klausimai formuluoti dėl ukrainiečių ar rusų tautinės grupės menkinimo, kituose – dėl pritarimo Rusijos Federacijos vykdomai karinei agresijai, jos neigimo ar menkinimo.

1. Atsakomybė už neigimo nusikaltimus Baudžiamajame kodekse

Neigimo nusikaltimų draudimas įtrauktas į Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą 2010 m., vadovaujantis Pamatinio sprendimu, kurio 1str. c) ir d) punktuose valstybėms narėms įtvirtinta pareiga imtis būtinų priemonių užtikrinti baudžiamumą už viešą pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, atsakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą. Pamatinio sprendimu „neigimo nusikaltimais“ įvardinti viešas pritarimas genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams (apibrėžtiems Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsniuose ir Tarp-

tautinio karo tribunolo įstatuose), nukreiptiems prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausantį asmenį, taip pat atsakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą, kai veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausantį asmenį³. Pamatiniam sprendime anglų kalba vartojamos sąvokos „condone“ (reikšmė „pritarti elgesiui, kuris yra moraliai netinkamas, ar traktuoti jį, lyg tai būtų nerimta“⁴), „deny“ (reikšmė „1. sakyti, kad kažkas nėra tiesa, 2. atsisakyti pripažinti ar priimti kažką“⁵) ir „trivialise“ (reikšmė „daryti, kad kažkas atrodytų

1 Europos Sąjungos Tarybos 2008 m. lapkričio 28 d. pamatinis sprendimas 2008/913/TVR: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0913&from=LT>>.

2 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo bei papildymo, kodekso papildymo 170-2 straipsniu ir kodekso priedo papildymo įstatymas: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.352427?jfwid=-wd7z6v51b>>.

3 Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0913&from=LT>>.

4 *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, 8th edition. (2010).

5 Ten pat.

mažiau svarbus, rimtas, sunkus ir pan., nei iš tikrųjų yra“⁶). Susipažinus su anglų kalbos sąvokomis lengviau suprasti, kuriomis prasmėmis vartojami žodžiai vertime į lietuvių kalbą.

Lietuva, įgyvendindama Pamatinį sprendimą, išsikėlė tikslą kovoti ne tik su rasizmu ir ksenofobija, bet ir su dezinformacija. BK papildymo 170-2 ir 284-1 straipsniais įstatymo projekto aiškinamajame rašte buvo įvardintas tikslas „numatyti baudžiamąją atsakomybę už su konstitucine santvarka nesuderinamų idėjų skleidimą ir dezinformaciją, kuria siekiama paneigti konstitucines vertybes“⁷. Įgyvendindama Pamatinį sprendimą, Lietuva jį aktualizavo savo istorinei patirčiai šalia tarptautinių nusikaltimų konkrečiai įvardindama SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimus Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams bei 1990–1991 metais agresiją prieš Lietuvos Respubliką vykdžiusių ar joje dalyvavusių asmenų nusikaltimus.

BK 170-2 straipsnis „Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šiurkštus menkinimas“ skamba taip:

„1. Tas, kas viešai pritarė Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais pripažintiems genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo

nusikaltimams, juos neigė ar šiurkščiai menkino, jeigu tai padaryta grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba dėl to buvo sutrikdyta viešoji tvarka, taip pat tas, kas viešai pritarė SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką, SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytiems Lietuvos Respublikos teritorijoje ar prieš Lietuvos Respublikos gyventojus genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams, arba 1990–1991 metais įvykdytiems kitiems agresiją prieš Lietuvos Respubliką vykdžiusių ar joje dalyvavusių asmenų labai sunkiems ar sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikai arba labai sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikos gyventojams, juos neigė ar šiurkščiai menkino, jeigu tai padaryta grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba dėl to buvo sutrikdyta viešoji tvarka, baudžiamas bausme arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.“⁸

Justinas Žilinskas, aptardamas šio straipsnio įvedimą į BK, teigė, kad juo numatomas baudžiamasis persekiojimas už viešą pritarimą tam tikriems istoriniams faktams, jų neigimą arba šiurkštų menkinimą⁹. Šiandien šis straipsnis bandomas taikyti ne tik pasisakymams apie istorinius faktus, bet ir pasisakymams apie dabarties įvykius Rusijos Federacijos kare prieš Ukrainą.

2. Teismo eksperto lingvisto vaidmuo tiriant pritarimo, neigimo, menkinimo pasisakymus

Kaip matyti iš BK 170-2 straipsnio pavadinimo ir teksto, jame kalbama apie platų spektrą istorinių ir dabarties įvykių, kurie tarptautinės bendruomenės ar Lietuvos Respublikos yra pripažinti tarptautiniais nusikaltimais. Sutinkamai su kasacinio teismo praktika išvadas dėl to, ar tam tikras komentaras atitinka nusikalstamos veikos požymius, daro teismas, taigi kalbos specialisto atlikto tyrimo paskirtis – esant poreikiui padėti teismui teisingai suvokti komentarą kalbine prasme, atriboti informacijos paskleidimą nuo nuomonės ir pan. Todėl, pavedant specialistams atlikti komentaro tyrimą, negali būti formuluojama užduotis atsakyti į klausimą, ar komentaras atitinka konkretaus nusikaltimo sudėties požymius¹⁰. Be to, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau EŽTT) praktikoje pasisakyta, kad nepriimtina yra situacija, kai esminę teisinę išvadą tokio pobūdžio byloje faktiškai daro ekspertas lingvistas, kurio ekspertinis vertinimas aiškiai peržengia grynai kalbos klausimų ribas (pavyzdžiui, atskirų žodžių ir pasakymų prasmės nustatymą), iš esmės pateikiant kaltinamojo veiksmų teisinį vertinimą, o teismas savo sprendimą dėl asmens kaltumo grindžia tokiomis eksperto išvadomis. Visus

teisinius klausimus turi spręsti tik teismai¹¹. Taigi, ikiteisminio tyrimo tyrėjas, prokuroras ar teismas, kreipdamiesi dėl specialisto ar teismo eksperto lingvisto išvados, turėtų įvardinti, kokiam konkrečiai įvykiui, jų manymu, yra pritariama, pvz., ar analizuojant pasisakymus Rusijos Federacijos karo Ukrainoje tema svarbus pritarimas karinei agresijai apskritai, ar pritarimas veiksams prieš civilius asmenis, ar konkrečių įvykių, pvz., smurto prieš civilius Buchoje neigimas.

Teismo eksperto lingvisto kompetencija leidžia jam paaiškinti pasisakymų turinį, formą ir atsispindinčią intenciją, t. y., analizuoti, ar pasakymu išreikštas pritarimas konkrečioms įvykiams ar elgesiui, ar tam tikri įvykiai yra neigiami, ar įvykiai vaizduojami kaip mažai reikšmingi, svarbūs, žalingi. Lingvistas gali padėti įvertinti, ar pasisakymais pateikta informacija suformuluota kaip konstatuojamojo pobūdžio informacija, ar kaip ne konstatuojamojo pobūdžio informacija (nuomonė, svarstymas, vertinimas)¹². Taip pat lingvistas gali įvertinti, ar pasisakymais yra grasinama ar bauginama, ar yra žeminami įvykių dalyviai, ar tekste yra vulgarios, žargoninės kalbos bei kitus teksto turinio ir išraiškos aspektus.

6 Ten pat.

7 LR BK papildymo 170-2 ir 284-1 straipsniais įstatymo projekto aiškinamasis raštas: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.352427?jfwid=-wd7z6v51b>>.

8 Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas: <<https://www.infolex.lt/ta/66150:str170-2>>.

9 Žilinskas, J. (2012). Introduction of ‘Crime of Denial’ in the Lithuanian Criminal Law and First Instances of its application. *Jurisprudencija*. 19(1), P. 315–329.

10 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018-11-06 nutartis byloje Nr. 2K-293-788/2018: <<https://eteismai.lt/byla/278248162686377/2K-293-788/2018?word=pritarimas%20tarptautiniams%20nusikaltimams%20j%C5%B3%20menkinimas>>.

11 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017 m. spalio 3 d. sprendimas byloje Dmitrijevskiy prieš Rusiją, peticijos Nr. 42168/06, par. 113: <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5B22001-177214%22%5D%5D%7D>>.

12 Konstatuojamojo pobūdžio informacija laikoma informacija apie konkretaus asmens veiksmus, pateikiama kaip objektyvi tiesa, kai tekste nėra išreikštas rašančiojo netikrumas dėl pateikiamos informacijos, neparodoma, jog pateikiamas subjektyvus požiūris.

2.1. Pritarimo raiška.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne žodis „pritarti“ aiškinamas trimis reikšmėmis: „1. būti tos pat nuomonės, sutikti; 2. dainuojant antrinti; 3. akompanuoti“¹³. Žvelgiant į BK 170-2 straipsnio apibrėžtį matyti, kad žodis „pritarti“ vartojamas pirmąja reikšme, tačiau Dabartinės lietuvių kalbos žodyne žodžio reikšmė apibrėžta ribotai, nes akcentuojamas pritarimas nuomonei, o BK 170-2 straipsnyje rašoma apie pritarimą nusikaltimams. Kitos dvi reikšmės, jeigu neapribotume jų tik muzikavimo plotme, taip pat iš dalies tinkamos propagandos sklaidos kontekste, jeigu turime omenyje antrinimą, pritarimą dezinformaciniam turiniui. Anglų kalba vartojamos sąvokos „condone“ aiškinimas „pritarti elgesiu, kuris yra moraliai netinkamas, ar traktuoti jį, lyg tai būtų nerimta“ labiau atitinka pritarimo tarptautiniams nusikaltimams kontekstą, nes apibrėžtyje įvardijama ne nuomonė, o nemoralus elgesys. Propagandiniame turinyje neretai išsakomas ne tiesioginis pritarimas, o tam tikro elgesio pateisinimas. Iš neigimo nusikaltimų užkardymo Bosnijoje ir Hercegovinoje apžvalgos matyti, jog „pateisinimo“ sąvoka ten įtraukta į Baudžiamojo kodekso straipsnio dėl šių nusikaltimų formuluotę šalia „neigimo“¹⁴. „Teisinimo“ sąvoka naudojama ir EŽTT praktikoje.¹⁵

Pritarimo kalbos aktas moksliniuose straipsniuose analizuojamas kaip dialoge išsakyto sutikimo su pašnekovo mintimis ar pasiūlymu veiksmas (pvz., „Ar norėtum kavos“ – „taip, mielai išgerčiau“)¹⁶. Pritarimas tarptautiniams nusikaltimams ar jų teisinimas apima daug platesnį situacijų spektrą, į kurį papuolantys pasisakymai lingvistiniu požiūriu gali būti priskirti ne tik pritarimo, bet ir kitiems kalbos aktams, pvz., pagyrimui („Šaunuolis Hitleris!“), padėkai („Ačiū Stalinui“) ir t.t. Taigi, į kalbos aktus, kuriais išreiškiamas pritarimas, šiuo atveju reikia žiūrėti plačiai, įtraukiant įvairias teigiamo įvykių vertinimo raiškas. Plačiąja prasme pritarimas buvusiems ar esamiems įvykiams apima tiek sutikimą su kažkieno

išsakytomis mintimis ar atliktais veiksmais („Aš pritariu Hitlerio krematoriumų politikai“), tiek teiginius, kad kažkokie veiksmai buvo (yra) geri („Sovietų valdžia teisingai elgėsi su „banditais“), tiek veiksmų teisinimą („žydai to nusipelnė“). Taip pat esama netiesioginių pritarimo mintims ar įvykiams formų, pvz., teiginių, kad tarptautiniais nusikaltimais pripažintus veiksmus reikia kartoti („reikia deginti juos pečiuje“), pagyrų tarptautinius nusikaltimus vykdžiusiems asmenims ar pasakymų, kad šie asmenys būtų reikalingi dabar („Kur Hitleris?“ komentare po straipsniu apie LGBT eitynes). Pritarimas plačiąja prasme apima įvairias teigiamo vertinimo raiškas, o jų įvairovė apsunkina pastangas apibendrintai apibrėžti pritarimo plačiąja prasme kalbinius bruožus ir rodo, jog daugiausia dėmesio analizuojant pasakymus turėtų būti skiriama jų turiniui.

Svarbu nustatyti ne tik, ar pasakymu pritariama, bet ir įvertinti, ar galima vienareikšmiškai apibrėžti, kam pritariama. Pavyzdžiui, žodžiais „Ačiū Stalinui“ išsakyta padėka J. Stalinui, tačiau nėra aišku, už kokius jo veiksmus dėkojama. Vien iš šių žodžių negalima įvertinti, ar pasakydamas šiuos žodžius kalbėtojas pasisako apie J. Stalino vykdytus genocidą ir nusikaltimus žmogiškumui. Pasakymo turinį leidžia įvertinti pasakymo kontekstas: tiek kitos to paties pasakymo frazės, tiek kitų kalbėtojų tame pačiame komunikaciniame įvykyje pasakytas turinys. Tam tikrais atvejais, kai vartojamos sustabarėjusios, specifinę reikšmę įgijusios frazės ar paplitę posakiai, jų turiniui paaiškinti būtina remtis platesniu to laikmečio kontekstu. Trumpų tekstų vertinimo problemą mini ir Justinas Žilinskas, išsakydamas savo nuomonę, kad „neigimo nusikaltimo ir jo sudedamųjų dalių samprata, kokia dabar yra suformuluota, nėra tinkama vertinti tokius vienos eilutės pasisakymus, kurie yra per arti įprastinio „žodžių karo“ ir neapykantos kalbos (pvz., komentarų internete).“¹⁷

2.2. Neigimo raiška

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne pateiktos dvi žodžio „neigti“ reikšmės: viena „atmesti, nepripažinti, prieštarauti“, kita „nieku laikyti, žeminti, niekinti“¹⁸. Suprantant žodį pirmąja reikšme, persekiojimas už neigimą labiau atitinka dezinformacijos užkardymo tikslą, suprantant antrąją reikšme – kovos su rasizmu ir ksenofobija tikslą. Reikšmė „nieku

laikyti, žeminti, niekinti“ atitinka kito į BK 170-2 straipsnį įtraukto veiksmo – menkinimo – sampratą. Kaip ir kiti kalbiniai veiksmai, neigimas gali būti išsakomas įvairiomis formomis. Analizuojant neigimą kaip leksinę-gramatinę kategoriją, išskiriami neigimą išreiškiantys įvardžiai „niekas“, „nei vienas“, „joks“, prieveiksmai „niekur“, „niekada“, „visai ne“, da-

13 Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: <<https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/apie/D%C5%BD%20Apie%20%C5%BEodyn%C4%85>>.

14 Regulating a ban on denial, trivialisation, justification or condonation of genocide, the holocaust, crimes against humanity or war crimes in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 2020: <<https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2020/11/Policy-Brief-E2%80%93-Regulating-a-Ban-on-Denial-of-War-Crimes.pdf>>.

15 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018: <<https://eteismai.lt/byla/278248162686377/2K-293-788/2018?word=pritarimas%20tarptautiniams%20nusikaltimams%20%C5%B3%20menkinimas>>.

16 Galinskaitė, R. (2011). Pritarimo strategija jaunimo pokalbiuose: funkcija ir raiška. *Lietuvių kalba*, 5: <<https://www.zurnalai.vu.lt/lietuviu-kalba/article/view/22796/22039>>; Архипова, Е. В. (2008). Речевой акт согласия/несогласия и средства его выражения в английском языке. *Филология*: <<https://cyberleninka.ru/article/n/rechevoy-akt-soglasiya-nesoglasiya-i-sredstva-ego-vyrzheniya-v-anglijskom-yazyke/viewer>>; Bigunova, N., Kolegaeva, I. (2019). *Verbal And Non-Verbal Characteristics Of Approval Speech Act*, *Wisdom*. 13(2), P. 7-22: <<https://www.wisdomperiodical.com/index.php/wisdom/article/view/264>>.

17 Žilinskas, J. (2012). Introduction of 'Crime of Denial' in the Lithuanian Criminal Law and First Instances of its application. *Jurisprudencija*. 19(1), P. 315–329.

18 Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: <<https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/apie/D%C5%BD%20Apie%20%C5%BEodyn%C4%85>>.

lelytės „ne“, „nei“, priešdėlis „-ne“¹⁹, tačiau pragmatinėje neigimo raiškoje svarbiausią vietą užima pasakymai, kurie savo forma tvirtina, o ne neigia informaciją. Stanley Cohen knygoje „Neigimo būsenos – žinojimas apie žiaurumus ir kančias“ išskiria tris neigimo tipus: tiesioginį neigimą, kai tvirtinama, kad kažkas neįvyko arba yra netiesa, interpretacinį neigimą, kai pripažįstama, kad kažkas įvyko ar vyksta, bet atsisakoma

pripažinti patvirtintus faktus, ir numanomą neigimą, kai žinant apie įvykius neigiamos politinės ar etinės pasekmės²⁰. Taigi, neigimas atliekamas teigiant, kad įvykio nebuvo, teigiant, kad informacija apie įvykį yra melas, teigiant priešingą žinomiems faktams informaciją ar iškraipant žinomus faktus. Gali būti neigiami ne patys įvykiai, o atsakomybė už juos.

2.3. Menkinimo raiška

Žodžio „menkinti“ reikšmė Dabartinės lietuvių kalbos žodyne „nelaikyti svarbiu, vertingu“²¹. Kalbant apie įvykius, jie gali būti menkinami vaizduojant juos buvus menkesniais, nereikšmingais, mažesnės apimties. Menkinimo kategorija BK 170-2 straipsnio kontekste atrodo artima neigimo kategorijai. Gerald Roche²², aptarinėdamas teisių į kalbą neigimą Tibete, problemos minimalizavimą ir menkinimą priskiria prie interpretacinio neigimo ir pateikia įvairias tokio menkinimo-neigimo formas: pripažįstamas įvykis, bet nepripažįstama problema arba teigiama, kad tai nėra rimta problema; menkinamas įvykio reikšmingumas; vartojamos realybės neatitinkančios sąvokos, sumenkinančios įvykių mastą ir t.t.

Menkinimas gali būti atliekamas pasitelkiant menkinti skirtas leksemas arba pasakymų turiniu. Leksikos lygmenyje kalbant apie įvykį gali būti pavartotos leksemos, akivaizdžiai

nederančias su įvykio svarba, pvz., įvykis vadinamas „spektakliu“, „parodija“, gali būti vartojami mažą apimtį reiškiantys prievoksmiai „šiek tiek“, „truputį“, „tik“, formuluojamos abejonės pasitelkiant dalelytes „nejaugi“, „kažin“, „tarsi“ ir t.t. Turinio lygmenyje gali būti tyčiojamasi ar šaipomasi iš įvykio ir jo reikšmingumo, jam skiriamas dėmesio, teigiama įvykį menkinanti informacija.

Be įvykio reikšmės menkinimo, lingvistas gali įvertinti pasisakymų šurkštumą ir užgaulumą. Šurkščia kalba visų pirma laikoma vulgari, žargoninė kalba, tačiau šurkštus gali būti ir bendrinės kalbos normas atitinkančių formuluočių turinys, kai jose menkinančiai pasisakoma apie žuvusius ar nukentėjusius asmenis, pravardžiuojama, šaipomasi ar tyčiojamasi.

3. Ekspertinių tyrimų patirtys

Iki šių metų Lietuvos teismo ekspertizės centre byloje pagal BK 170-2 buvo atlikta pasisakymų apie 1990-1991 metų įvykius tyrimų. Viena iš šių tyrimų teko analizuoti propagandinio turinio knygą, kuri gali būti pateikta kaip neigimo ir menkinimo strategijų ir raiškos būdų pavyzdys. 1991 metų sausio įvykių tema knygoje aptarta keturiais aspektais: pirma, neigiama SSRS karinių dalinių atsakomybė dėl žmonių žūčių ir sužalojimų; antra, vystoma tema „savi šaudė į savus“; trečia, teigiama, kad sausio įvykiai buvo surežisuotas, iš anksto parengtas spektaklis, prie jų rengimo esą prisidėjus „išorinėms jėgoms“; ketvirta, teigiama, kad sausio 13-tosios įvykių tyrimas buvo suklustotas. SSRS karinių dalinių atsakomybė už sausio įvykius neigiama teigiant, kad SSRS kariai nenaudojo ginklų, jėgos, bei teigiant, kad sausio 13-tosios aukos žuvo „nuo savų“ arba kitomis aplinkybėmis. Daugelis šių teiginių suformuluoti kaip konstatuojamojo pobūdžio informacija – tvirtinant, kad pateikiami faktai, dėl kurių tikrumo asmuo, su kuriuo bendrauja knygos autorius, yra įsitikinęs, pats matė arba remiasi patikimu šaltiniu. Sausio 13-tosios įvykiai menkinami teigiant, kad sausio įvykiai buvo Lietuvos Aukščiausioje Taryboje surežisuota, iš anksto numatyta ir parengta akcija, skirta diskredituoti SSRS karinius dalinius, kalbant apie įvykius vartoti žodžiai „spektaklis“, „premjera“, „surežisuotas vaidinimas“, „provokacija“.

Rašant apie Medininkų žudynes, pagrindiniai teiginiai knygoje yra, pirma, kad sovietų Ypatingos paskirties milicijos būrio (OMON) pareigūnai žudynėse nedalyvavo, Medininkų žudynių bylos tyrimas suklustotas, įrodymų dėl omonininkų kaltės nėra; antra, teigiant, kad pasienio kontrolės postai veikė neteisėtai, pasieniečiai užsiėmė neteisėta, neigiamai vertinama veikla. Rašydamas apie Medininkų žudynes, autorius sumenkindamas įvykio reikšmę ir nusikalstamą pobūdį ironiškai kabutėse pavartojo žodžius „amžiaus nusikaltimas“.

Tiek sausio 13-osios dalyviai ir aukos, tiek Medininkų žudynių aukos knygoje yra menkinamos: televizijos bokšto gynėjai įvardijami žodžiais „ekstremistai“, „separatistai“, „girti mitinguotojai“, kaltinami elgęsi agresyviai, naudoję ginklus, patys stūmę kitus žmones po tankais. Sausio 13-tosios aukomis tapę žmonės menkinami teigiant, kad jie mirė kitomis aplinkybėmis ligoninėse, o ne gindami televizijos bokštą, o vėliau esą buvo specialiai priskirti sausio 13-tosios aukoms, kūnai esą buvo specialiai sušaudyti lavoninėje. Medininkų žudynių aukos knygoje menkinamos žodį „muitininkas“ rašant kabutėse, teigiant, kad pasienio postų veikla buvo tik žmonių plėšimas, kaltinant rinkus kyšius. Tokios pačios įvykių neigimo ir menkinimo strategijos matomos ir kituose dezinformacinio turinio pasisakymuose apie 1990-1991 metų įvykius, iš dalies jos matomos ir pasisakymuose apie Rusijos Federacijos

19 Kalėdaitė, V., Bastienė, I. (2012). Negation strategies in English and Lithuanian. *Darbai ir dienos*. 58, P. 201-221.

20 Cohen, S. (2001). *States of denial: Knowing about atrocities and suffering*.

21 *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: <<https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/apie/D%C5%BD%20Apie%20C5%BEody%C4%85>>.

22 Roche, G. (2022). *Linguistic Human Rights in Tibet: Advocacy and Denial, Forthcoming (2022) in Skutnabb-Kangas, Tove & Phillipson, Robert (eds.) Handbook of Linguistic Human Rights*: <https://www.researchgate.net/publication/351549905_Linguistic_Human_Rights_in_Tibet_Advocacy_and_Denial_Introduction_Linguistic_Human_Rights_Advocacy_and_the_Problem_of_Denial>.

karinę agresiją Ukrainoje, tačiau esama ir skirtumų.

Nuo Rusijos Federacijos karinės agresijos Ukrainoje pradžios, Lietuvos teismo ekspertizės centrą pasiekia užduotys atlikti lingvistinius tyrimus apie pasisakymus apie karą Ukrainoje. Kaip ir pasisakymuose apie 1990-1991 metų įvykius, kalbant apie karą Ukrainoje neretai neigiami ne patys įvykiai, o Rusijai tenkanti atsakomybė už juos, taikant tą pačią „savi šaudė į savus“ strategiją: teigiama, kad į gyvenamąjį namą Kijeve smogė ne Rusijos pajėgų paleista raketa „Kalibr“, o Ukrainos priešlėktuvinės gynybos komplekso raketa, Mariupolį blokuoja ir nusikaltimus jame esą vykdo ukrainiečių bataliono AZOV kariai ir pan.

Didžiausias skirtumas tarp pasisakymų apie karą Ukrainoje ir pasisakymų apie 1990-1991 metų įvykius yra pasisakymuose apie karą Ukrainoje formuluojamas pritarimas, retas pasisakymuose apie 1990-1991 metų įvykius. Pritarimas Rusijos veiksams Ukrainoje išsakomas teigiamai vertinant Rusijos karius ir jų veiksmus, šlovinant Rusijos Federaciją ir jos prezidentą bei kitais būdais. Taip pat pritarimas reiškiamas dėstant pateisinimus Rusijos agresijai: teigiant, kad Ukraina yra grėsminga, nacistinė šalis; Ukraina ne suvereni, o NATO ar JAV valdoma šalis; kaltinant rusofobija, neapykantos rusams kurstymu, rusų žudymu ir kt. Pateisinimą, priklausomai nuo dėstomų minčių pobūdžio, galima vertinti tiek kaip pritarimą (esą Rusija neturi kitos išeities, tik kariauti), tiek kaip

menkinimą (esą Rusija kariauja ne su ukrainiečiais, o su juos pavergusiais nacistais, JAV ar NATO). Įvardijant karą Ukrainoje žodžiais „speciali Ukrainos demilitarizacijos ir denacifikacijos operacija“ yra tuo pačiu metu ir pateisinami veiksmai (esą reikalinga demilitarizacija ir denacifikacija), ir sumenkinamas karo mastas ir svarba (vietoje žodžio „karas“ vartojant žodį „operacija“). Karinės agresijos pateisinimai, kuriais metami kaltinimai visuomenės normoms prieštaraujančiais veiksmais už Ukrainą kovojantiems asmenims, yra menkinantys įvykių dalyvių. Dalyvių menkinimas reiškiamas ir asmenis įvardinant žodžiu „naciai“, pravardžiuojamuju tautybės pavadinimu „chacholai“, vartojant žeminančios reikšmės epitetus.

Lietuvos teismo ekspertizės centre atlikus pasisakymų apie 1990-1991 metų įvykius ir pasisakymų apie Rusijos Federacijos vykdomą karinę agresiją Ukrainoje tyrimus, nustatyta įvairios įvykių neigimo, menkinimo bei pritarimo įvykiams raiškos būdų. Žinias apie pritarimo, neigimo ir menkinimo raišką šiuo metu galima pildyti ir stebint bendravimą internetinėje erdveje. Galima teigti, kad pritariant įvykiams, juos neigiant ar menkinant taikomos strategijos ir raiškos būdai kartojasi, bet kartu yra ir nuolat kintantys, pvz., paplinta nauji ženklai pritarimui reikšti, gali atsirasti naujų pravardžiuojamųjų žodžių, su konkrečiais įvykiais susijusių frazeologizmų.

Išvados

Lietuvos teismo ekspertizės centro teismo ekspertų lingvistų sukauptos teorinės žinios ir praktinė patirtis leidžia atlikti pritarimo, neigimo ir menkinimo pasakymų kalbinės raiškos ir turinio analizę. Lingvistinis tyrimas leidžia pateikti pasisakymų vertinimą kalbiniu požiūriu, bet neatsako į teisinio pobūdžio klausimus. Visgi teismo ekspertas lingvistas turi būti įsigilinęs į teisės aktuose vartojamų sąvokų reikšmę, kad galėtų atsakyti į teisininkų, vartojančių šias sąvokas, suformuluotus klausimus. Gilinantis į Pamatinio sprendimo sąvokų turinį ir teisės, komunikacijos bei lingvistikos spe-

cialistų įžvalgas apie pritarimo ir neigimo raišką matyti, kad pritarimas turi būti suvokiamas plačiąja prasme ir gali apimti įvairius kalbinius veiksmus: teiginius, kad įvykiai buvo teisingi ir tinkami, padėkas, pagyras, pateisinimus ir kt. Pastebėta, kad įvykių neigimas dažnai atliekamas teigiant priešingą žinomiams faktams informaciją, iškraipant žinomus faktus bei neigiant atsakomybę už įvykius. Įvykiai menkinami neigiant jų reikšmę, mastą, tyčiojantis, vartojant žeminimą išreiškiančią turinčią leksiką.

CONCEPTS „CONDONATION“, „DENIAL“, AND „TRIVIALISATION“ AS THE OBJECTS OF FORENSIC LINGUISTICS EXAMINATION

Gintarė Herasimenkienė

Summary

The article discusses the concepts of condonation, denial or trivialisation of events that are considered international crimes. Discussion is based on the English text of the Council Framework Decision 2008/913/JHA, dictionaries and works of the law, communication, and linguistic specialists. The article also reviews the diversity of linguistic ways to express condonation, denial, and trivialisation. Condonation includes various expressions of positive evaluation: statements that events were right and proper, gratitude, praise, or jus-

tifications. Event denial is commonly implemented through the confirmation of contrarian information. Events can be trivialised by denying their significance, scale, mocking, or using a lexicon expressing humiliation. Expressions of condonation, denial, and trivialisation are illustrated by examples from expert practice and social media.

Keywords: crimes of denial, forensic linguistics, condonation, denial, belittling.